

ПОЛИТОЛОГИ ХХП

Эрдэм шинжилгээний бичиг №22 (593): 9-17 дахь тал

**“МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТӨЛӨӨЛЛИЙН ЧИГ ҮҮРГИЙН
ХЭРЭГЖИЛТИЙГ ҮНЭЛЭХ НЬ”¹**

Ж.Төртогтох

МУИС, УТСОУХНУС,

Улс төр судлалын тэнхимийн эрхлэгч, профессор

Ардчилал судлалын төвийн захирал

Г.Туяагэрэл

МУИС, УТСОУХНУС,

Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш

Хураангуй:

Төлөөллийн ардчиллын онолын үүднээс авч үзвэл хууль тогтоох институци болох Улсын Их Хурал нь үндэсний нийтлэг эрх ашгийг илэрхийлж байдгаараа бүх нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хууль ёсны байх шинжээ бүрдүүлж байдаг төлөөллийн институци юм. Монгол Улс парламентын тогтолцоонд шилжээд 30 жил болсон хэдий ч хууль тогтоох институцийн ард түмнийг төлөөлөх чиг үүрэг багасах, төлөөллийн ардчиллыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн үндсэн үүрэг нь бүдгэрэх улмаар институцид итгэх олон түмний итгэл буурах байдал ажиглагдаж байна. Иймд бид энэхүү судалгаагаараа парламентын төлөөллийн чиг үүрэг гэж юу болох, түүнийг хэрхэн үнэлэх боломжтой болохыг харуулахын зэрэгцээгээр төлөөллийн чиг үүргийн талаарх судлаачдын үзэл баримтлалд тулгуурлан 2020 оны сонгуулиар байгуулагдсан Монгол Улсын Их Хурлын төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг гишүүдийн ирц, сонгогчидтой тогтоосон холбоо, хууль тогтоох үйл явцад иргэд, сонгогчдын оролцоог хангаж ажиллаж байгаа байдал гэсэн үндсэн гурван үзүүлэлтээр үнэлж үзлээ.

Түлхүүр үгс: Хууль тогтоох институци, төлөөллийн чиг үүрэг, төлөөллийн ардчилал

Хууль тогтоох институцийн төлөөллийн чиг үүргийн талаарх онолын үзэл баримтлал

Төлөөлөх, төлөөлөгч (representation) гэх нэр томъёо нь латин гаралтай бөгөөд латин хэл дээрх анхны утга нь одоогийн бидний өдөр тутмын амьдрал, судалгаа шинжилгээнд хэрэглэж буй хэн нэгнийг улмаар сонгогчдыг төлөөлсөн агентлаг, хууль тогтоох институци, засгийн газар гэх мэт төлөөллийн байгууллагатай ямар ч холбоогүй байсан. Латин *repraesentare* нь "бий болгох, харуулах, дахин харуулах" гэсэн утгатай бөгөөд сонгодог латин хэлэнд түүний хэрэглээ нь бараг бүхэлдээ бусад хүн эсвэл байгууллагатай холбоотой ойлголт байгаагүй².

Дундад зууны үед энэ үгийг Христ шүтлэгтнүүдийн дунд хамтын хариуцлагыг илэрхийлсэн нэр томъёогоор хэрэглэгдэж байсан³. Энэхүү нэр томъёоны хэрэглээ нь XIII зууны сүүл XIV зууны эхэн үеэс нэмэгдсэн байдаг.

Дундад зууны үеийн хуульчид төлөөлөгч нь хамтаар, амьдарч хамтын хариуцлага хүлээх нийгмийн зохион байгуулалтыг илэрхийлэх нэр томъёог гэж үзэн хэрэглэж байсан байдаг. Эзэн хаан ард түмний төлөө засаглаж, тэдний өмнө хариуцлага хүлээж, тэдний сайн

¹Энэхүү өгүүллийг МУИС-ийн УТСОУХНУС-ийн Улс төр судлалын тэнхимд хэрэгжиж буй «Монгол дахь улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: улс төрийн институци, харилцаа, үйл явц» (ШУТИБХЗГ-2021/456) сэдэвт хавсарга судалгааны төслийн хүрээнд бэлтгэсэн болно.

² (Lagarde, 1937)

³ (Tierney, 1955)

сайхны төлөөлж санаа тавьдаг гэсэн Ромын хуулиас энэхүү үзэл санаа үүдэлтэй гэж судлаачид үзсэн байдаг.

Жорж де Лагард XIII зууны сүүлээр төлөөлөл гэдэг бол олон нийтийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэх ойлголт бөгөөд энэ нь хууль хүчний байгууллагын үйл ажиллагаатай шууд холбоотой гэж үзсэн байдаг. Хуульч Альберт де Гаудино иргэд өмгөөлөгчөөр дамжуулан нэхэмжлэл гаргадаг бөгөөд энэ нь хүн бүр өөрийн биеэр шүүхэд өргөдөл гаргах боломжгүй байдаг тэр байдлаас иргэнийг төлөөлсөн өмгөөлөгч гэх дүрийг бий болгодог гэж өөрийн бүтээлдээ дурдсан байдаг.

Философич Э.Бёркийн бүтээлүүдэд улс төрийн төлөөлөл гэх ойлголтыг өргөн агуулгаар авч үзсэн байдаг. Тэрээр тэгш бус байдал нь аливаа нийгэмд жам ёсны зүйл бөгөөд түүнээс зайлсхийх боломжгүй ба ард түмний зарим нэг хэсэг нь төрийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх чадвартай нийгмийн дээд хэсэг байх ёстой гэж үздэг. Харин эмх цэгцтэй зөв зохион байгуулалттай нийгэмд энэ эрх баригч бүлэг нь жинхэнэ элитүүд байдаг бөгөөд тэднийг "төрөлхийн язгууртнууд"⁴ гэж нэрлэсэн байдаг. Ийм элит бол "зөв зохион байгуулалтаар бүрдсэн аливаа томоохон бүтцийн салшгүй салшгүй хэсэг" бөгөөд ард түмнийг удирддаг. Олон түмэн өөрсдийгөө удирдах чадваргүй. Учир нь эрх мэдэл олон түмний гарт байвал ямар ч хяналт зохицуулалтгүй болдог бөгөөд энэ байдал нь засаглалын тогтворгүй болгодог. Ямар ч бүтцийн хувьд удирдлага бол тодорхой удирдамж, зааврын тусламжтайгаар хийгддэг⁵. Тиймээс сайн төр гэдэг нь нэг талаас жинхэнэ төрөлхийн язгууртнуудыг олон түмнээс ялгаатайгаар өсгөж, сургаж, энэ үүргээ хамгийн сайн гүйцэтгэж чадна гэдгээ ухамсарлан засаглалыг хэрэгжүүлж ард түмнийг захирч нөгөө талаас ард түмэн захирахыг зөвшөөрдөг улс юм⁶. Харин тэрхүү ард түмний төлөөлөгчид нь дундаж, жирийн иргэн биш харин мэргэн ухаан, чадвартай амжилттай яваа нийгмийн элит хэсэг байх ёстой. Төлөөлөгч хүний хамгийн чухал чадвар нь практик дүгнэлт хийх чадвар юм гэж үзсэн байдаг. Учир нь Э.Бёрк төлөөлөл гэдэг нь зөвхөн оюун санааны асуудал биш, харин ёс суртахуун нягт холбоотой байдаг гэж үзсэн. Тиймээс төрөлхийн элитийн давуу тал буюу төлөөлөгчдөд байх эрхэм чанарууд нь өөрийн туршлагаас олж оюун дүгнэлт, ариун журам, мэргэн ухаан оршдог. Энэ бүх чанарууд нь ард түмэнд зөвөөр ойлгогдоход тустай юм. Улс төрд аливаа асуудалд ёс суртахууны хувьд зөв хариултууд байдаг харин түүнийг зөв гэдгийг ойлгож хүлээн зөвшөөрөхөд оюун ухаан, практик ур чадвар хэрэгтэй болно.

Төлөөлөгч нь ард түмэнд дуулгавартай үйлчлэх зарц бус харин өөрийн давуу чадвараа бүрэн ашиглаж ажиллах өртэй. Гэтэл төлөөлөгч өөрийгөө олонхын зарц мэтээр төлөөллийн үүргээ гүйцэтгэх гэж оролдох нь зарим талаараа өөрийн үзэл бодлыг "золиослох" шаардлага үүсдэг. Иймд төлөөлөл нь ард түмний хүслийг дагахтай ямар ч холбоогүй, харин сонгогдсон элитээр үндэсний сайн сайхныг бүтээлгэх, батлан харуулах тухай үзэл санаа юм⁷.

И.Бентамын бүтээлд ард түмний төлөөлөл боломжтой хууль тогтоогчийн хувийн шинж чанарт өгөөмөр сэтгэл, бусдыг аз жаргалтай байдлаас таашаал авдаг байх гэж дурдсан байдаг ч ийм шинж чанартай хууль тогтоогчид маш цөөхөн байдаг гэж үзжээ. Учир нь хувь хүнд байх дээрх чанарууд нь институцичлагдсан(хүлээн зөвшөөрөгдсөн) хууль тогтоогч болсноор сонгогчийн хувьд байсан дээрх итгэл үнэмшил нь хүчтэй аргумент байхаа больж, улмаар түүнийг институцийн хамгаалалтын тусламжтайгаар өөрийн шинэ үнэт зүйлийг бий болгож эхэлдэг. Нөгөө талаас нийтийн ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхийн тулд засгийн газрын, намын ашиг сонирхолд нийцүүлэхээс өөр боломжгүй юм гэж үзсэн байдаг.

Судалгааны үр дүн

2020 оны сонгуулиар байгуулагдсан УИХ-ын төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг УИХ-ын гишүүдийн парламентын дотоодод ажил хэрэг буюу буюу хуралдааны ирц, байнгын

⁴ (P.Canavan, 1960, хууд. 397)

⁵ (P.Canavan, 1960, хууд. 328)

⁶ (Beer, 1957, хууд. 616)

⁷ (P.Canavan, 1960, хууд. 156)

хороодод ажилласан байдал, парламентын гадаад ажил буюу сонгогдсон тойрогтоо ажилласан байдалд дүн шинжилгээ хийхээр төлөвлөсөн.

Иймд УИХ-ын чуулганы ирцийг тооцохдоо 2021.04.01-2023.03.01 хооронд УИХ-ын албан ёсны цахим эх сурвалж болох www.parliament.mn ирцийн мэдээллийг судалгааны энэ хэсэгтээ хэрэглэсэн. Судалгааны энэхүү хугацаанд Монгол Улсын Их Хурал нийтдээ 108 удаа чуулсан байдаг. Доорх хүснэгтээс харвал УИХ-ын гишүүдийн 42.1 хувь нь нийт 80-89 хүртэлх, 30.3 хувь нь 90-99 хүртэлх, 17,1 70-79 хүртэлх 6.6 хувь 100-106 хүртэлх, 2.6 хувь нь 59-өөс цөөн, 1.3 хувь нь 60-69 удаагийн хуралдаанд оролцсон байна.

Хүснэгт 1. УИХ-ын хуралдааны ирцийн мэдээлэл

Хуралдааны тоо	УИХ-ын гишүүдийн тоо	Эзлэх хувь
80-89	32	42.1
90-99	23	30.3
70-79	13	17.1
100-106	5	6.6
59-аас бага	2	2.6
60-69	1	1.3

Эх сурвалж: Судлаачид www.parliament.mn албан ёсны мэдээллийг нэгтгэж боловсруулав.

УИХ-ын хуралдаанд оролцоогүй шалтгааныг дараах байдлаар тайлбарлан ирцийн тэмдэглэгээнд хийсэн байна. Үүнд:

1. Гадаадад
2. Орон нутагт
3. Чөлөөтэй
4. Эмнэлгийн чөлөөтэй
5. Тасалсан
6. Хоцорсон

УИХ-ын чуулганы хуралдаанд дээрх шалтгаануудын эзлэх хувийн жинг тодруулан авч үзвэл “гадаадад” гэдэг шалтгаан 14.7 хувь, “орон нутагт” гэдэг шалтгаан нь 13,8 хувь, “чөлөөтэй” гэдэг шалтгаан нь 20.2 хувь, “эмнэлгийн чөлөө” гэдэг шалтгаан нь 9.8 хувь, “тасалсан” гэсэн шалтгаан 9.8 хувь, “хоцорсон” гэх шалтгаан 31.7 хувийг тус тус эзэлж байна. Үүнээс “гадаадад” гэдэг шалтгаантай УИХ-ын гишүүдийн хувьд 2-50 хүртэлх удаагийн хуралдаанд, орон нутагт ажилласан гишүүдийн хувьд 0-32 удаа, “эмнэлгийн чөлөөтэй” гэдэг гишүүдийн хувьд 19 хүртэлх, “хоцорсон” гэдэг шалтгаантай гишүүдийн хувьд 42 хүртэлх удаагийн чуулганд тус тус оролцоогүй байна. УИХ-ын гишүүд 14 хүртэлх 22.4 хувь нь л судалгааны энэхүү хугацаанд “орон нутагт” гэсэн шалтгаанаар хуралдаанд оролцоогүй тохиолдол байсангүй. УИХ-ын гишүүдийн 6.6 хувь нь л огт чөлөө авахгүйгээр, 23.7 хувь нь “эмнэлгийн чөлөө” авалгүйгээр чуулганы хуралдаандаа оролцсон байна. Харин УИХ-ын гишүүдийн 5.3 хувь нь хоцролгүйгээр хуралдаандаа оролцож байсан болох нь баримт бичгийн судалгаанаас харагдаж байна.

Зураг 1. УИХ-ын гишүүдийн хуралдаанд суугаагүй шалтгаан

	Гадаадад		Орон нутагт		чөлөөтэй		Эмнэлгийн чөлөөтэй		тасалсан		Хоцорсон	
Нийт хэмжээ	21		6		7		4		4		11	
Дундаж хэмжээ	2-50 удаа		0-32 удаа		0-43 удаа		0-19 удаа		0-13 удаа		0-42 удаа	
Нийт шалтгаанд эзлэх хувь	14.7		13.8		20.2		9.8		9.8		31.7	
Тухайн тохиолдлын эзлэх хувь	45-50 удаа	2.6	22-32 удаа	2.6	43 удаа	1.3	13-19 удаа	2.6	10-13 удаа	2.6	32-42 Удаа	2.6
	30-38 удаа	9.2	10-15 Удаа	7.9	17-25 удаа	3.9	13-15 удаа	2.6	5-9 удаа	23.7	22-29 удаа	6.6
	20-29 удаа	40.8	5-10 удаа	25.0	10-15 удаа	15.8	5-10 удаа	15.8	1-6 удаа	53.9	10-19 удаа	32.9
	10-19 удаа	38.2	1-5 удаа	42.1	5-9 удаа	28.9	1-5 удаа	55.3	Огт таслаагүй	19.7	5-9 удаа	30.3
	2-8 удаа	9.2	Огт яваагүй	22.4	1-5 удаа	43.4	Огт эмнэлгийн чөлөө аваагүй	23.7			1-4 удаа	22.4
				Огт чөлөө аваагүй	6.6					Огт хоцроогүй	5.3	

Эх сурвалж: Судлаачид [ЦАХИМ ПАРЛАМЕНТ \(parliament.mn\)](http://parliament.mn) албан ёсны эх сурвалжаас нэгтгэж боловсруулав.

Хууль тогтоох институцийн төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийн үнэлэхийн тулд иргэд сонгогчидтой хэрхэн холбоотой ажиллаж байгааг судлах шаардлагатай юм. Иймд бид Монгол Улсын Их Хурлын хувьд төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг үнэлэхдээ УИХ-ын гишүүдийн орон нутаг, сонгогдсон тойрогтоо ажилласан талаарх мэдээлэлд баримт бичгийн шинжилгээг хийсэн. Ингэхэд судалгааны хугацаанд УИХ-ын гишүүд 453 ажлыг орон нутаг, сонгогдсон тойрогтоо хийсэн гэдгээ судалгааны анхдагч эх сурвалж болгон авч үзсэн цахим эх сурвалжид тэмдэглэсэн байна. Иймд эдгээр орон нутагт ажилласан байдлыг агуулгын төстэй байдлаар доорх арван дөрвөн бүлэгт хуваан авч үзэхэд 13.9 хувь нь “төрийн бодлого шийдвэр, өөрчлөлтийн талаар иргэдэд танилцуулах, санаа бодлыг нь сонсох”, 10.81 хувь нь “шаардлагатай байгаа эд хогшил, тоног төхөөрөмжийг гадуулан өгөх”, 10.37 хувь нь “аймаг, сум орон нутагт хийгдэж байгаа үйл ажиллагаа, бүтээн байгуулалттай танилцах”, 9.93 хувь нь “төрийн шагнал одон медаль гардуулах”, 8.6 хувь “аймаг сум орон нутгийн төлөөлөгчдийг хүлээн авч уулзах, дурсгалын зураг авхуулах” гэх мэт ажлууд тус тус эзэлж байна. Эндээс үзэхэд хууль тогтоох төлөөллийн институцийн гишүүний хувьд УИХ-ын гишүүн төлөөлөгчийн чиг үүргээ парламент доторх буюу хууль тогтоох, хууль санаачлах; ажлын хэсгийг ахлах, гишүүнээр ажиллах; байнгын, түр, дэд хороодыг ахлах, гишүүнээр ажиллах байдлаар хэрэгжүүлж байдаг. Харин УИХ-ын төлөөллийн чиг үүргийг парламентын гадна хэрэгжүүлэхдээ УИХ-ын гишүүд сонгогдсон тойрог буюу орон нутагт ажиллах ажилладаг. Төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийн энэ хэлбэрийн хувьд иргэд сонгогчдын санаа бодлыг сонсон төрийн бодлого шийдвэрт тусгуулах, хууль эрх зүйн зохицуулалтын эрэлт хэрэгцээ шаардлагыг олон нийтийн санаа бодолд тулгуурлан томъёолох ажлууд багтах ёстой. Гэтэл бидний судалсан анхдагч болон хоёрдогч эх сурвалжид тусгагдсан орон нутаг, сонгогдсон тойрогт хийсэн ажлуудыг харахад бодлого шийдвэрийн өөрчлөлтийг танилцуулж иргэдийн санаа бодлыг сонссон гэх боловч тэрхүү санаа бодол, иргэдээс гарсан өргөдөл гомдлын тоон үзүүлэлт, хэрхэн шийдвэрлэгдэж төрийн ямар бодлого шийдвэрт яаж тусгагдсан талаарх мэдээлэл огт байгаагүй. Үүнээс гадна аймаг сумдын эмнэлэг, сургууль, цэцэрлэгт шаардлагатай тоног төхөөрөмжийг гардуулан өгсөн гэх боловч улсын төсвөөр авсан бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ юм уу эсвэл өөрийн санаачилга санхүүжилтээр хийж байгаа ажил эсэх нь тодорхойгүй байна. Өөрөөр хэлбэл УИХ-ын гишүүдийн орон нутагт хийгдсэн ажлууд нь хууль тогтоох институцийн төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг хэлбэрийн хувьд хангаж байгаа боловч агуулгын хувьд бүрэн дүүрэн хангаж байна гэж үзэж болохооргүй байна.

Хүснэгт 2. Орон нутагт ажилласан ажлын төрөл

№	Орон нутагт ажилласан ажлын төрөл	Давталтын тоо	Эзлэх хувь
---	-----------------------------------	---------------	------------

1	Төрийн бодлого шийдвэр, өөрчлөлтийн талаар иргэдэд танилцуулах санаа бодлыг нь сонсох	63	13.9
2	Шаардлагатай байгаа эд хогшил, тоног төхөөрөмжийг гардуулан өгөх	49	10.81
3	Аймаг, сум орон нутагт хийгдэж байгаа үйл ажиллагаа, бүтээн байгуулалттай танилцах	47	10.37
4	Төрийн, шагнал, одон медаль гардуулах	45	9.93
5	Аймаг сум орон нутгийн төлөөлөгчдийг хүлээн авч уулзах, дурсгалын зураг татуулах	39	8.6
6	Тайлант уулзалт	35	7.72
7	Эмэгтэйчүүд, ахмад настан, ЕБС, нэгдсэн эмнэлгүүдээр зочлох	30	6.62
8	Аймаг, сум, дүүрэг, хороонд ажиллах ажиллагаа	30	6.62
9	Аймаг, сум, орон нутагт амжилттай хэрэгжиж байгаа төсөл хөтөлбөрүүдтэй танилцах	27	5.96
10	Иргэдийг хамарсан үйл ажиллагаа зохион байгуулах	26	5.73
11	Төрийн санхүүжилтээр хийсэн ажлын нээлтэд оролцох	19	4.19
12	Тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэж өгөх	17	3.75
13	Тэтгэлэг, хандив, мөнгөн тусламж, санхүүжилт	16	3.53
14	Бусад	10	2.2

Эх сурвалж: Судлаачид (Vip76.mn | Very Important Person, [ЦАХИМ ПАРЛАМЕНТ \(parliament.mn\)](http://ЦАХИМ ПАРЛАМЕНТ (parliament.mn))) цахим эх сурвалжаас нэгтгэж боловсруулав

Орон нутагт хийгдсэн ажлуудыг судлах судалгааны энэ хэсэгт УИХ-ын 61 гишүүний цахим эх сурвалж дах мэдээлэл, тоон баримтыг ашигласан. Ингэхдээ 1992 оноос өнөөдрийг хүртэлх хугацаан дах 76 гишүүнтэй найман парламентын бүтэц хэрхэн шинэчлэгдэж байсан болохыг судлан дараах бүтцийн шинэчлэлийн матрицыг гаргасан.

2020-2024 онд сонгогдсон УИХ-ын гишүүдийн хувьд орон нутагт хийсэн ажлын үзүүлэлтэд парламентад сонгогдсон давтамжийг хамааруулан судалгаа хийж үзсэн. Судалгааны энэ хэсэгт УИХ-д хоёр дахь удаагаа сонгогдсон гишүүдийн 80.8 хувь, анхны удаагаа сонгогдсон гишүүдийн 88.2 хувь, дөрөв дэх удаагаа сонгогдсон гишүүдийн 83.3 хувь, тав удаагаа сонгогдсон гишүүдийн 66.7 хувь, гурав дах удаагаа сонгогдсон гишүүдийн 50 хувийн төлөөллийг хамруулан авч үзсэн. Ингэхэд орон нутагт хийж гүйцэтгэсэн ажлын 29.1 хувь нь парламентад хоёр дах удаагаа сонгогдсон гишүүд, 22.3 хувь нь анхны удаагаа сонгогдсон гишүүд, 8.2 хувь нь тав дах удаагаа сонгогдсон, 7 хувь нь тав дах удаагаа сонгогдсон, 4 хувь нь гурав дах удаагаа сонгогдсон гишүүд тус тус эзэлж байна. Өөрөөр хэлбэл парламентын гадна төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг хангахад анхны болон хоёр дах удаагаа сонгогдсон гишүүд илүүтэй оролцсон болох нь харагдаж байна.

Хүснэгт 3. УИХ-ын гишүүдийн орон нутагт хийсэн ажилд хийсэн шинжилгээ

Судалсан УИХ-ын гишүүдийн тоо	УИХ-д сонгогдсон тоо	Төлөөлөх хувь	Гүйцэтгэсэн ажлын тоо
21	2	80.8	29.1
30	1	88.2	22.3

5	4	83.3	8.2
2	5	66.7	7
3	3	50	4

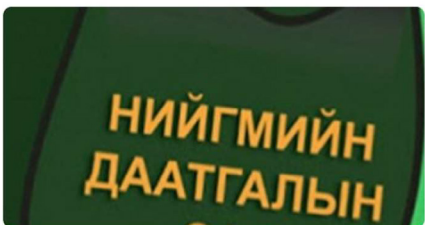
Эх сурвалж: Судлаачид www.parliament.mn албан ёсны эх сурвалжаас нэгтгэж боловсруулав.

Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн 3-р зүйлийн 1-р хэсэгт “Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ” хэмээн зааж Монгол Улсын Их Хурал бол төлөөллийн институци бөгөөд төрийн үйл хэрэгт иргэд шууд оролцох эрхтэй болохыг хуульчлан баталгаажуулсан баталгаажуулсан байна.

Ард түмэн сонгож байгуулсан төлөөлөгчдийн байгууллагаараа дамжуулан төрийн үйл хэрэгт шууд оролцон тодорхой асуудлыг шийдвэрлүүлэх талаар асуулт асуух, санал өгөх эрхээ УИХ-ын цахим хуудас буюу [ЦАХИМ ПАРЛАМЕНТ \(parliament.mn\)](http://www.parliament.mn) сайт, түүний гар утас хөдөлгөөнт төхөөрөмжид зориулсан программ хангамжаар дамжуулан хэрэгжүүлэхээр заасан байгаа нь судлаач бидний хувьд хууль тогтоох институцийн төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийхдээ дээрх цахим эх сурвалжийг албан ёсны эх сурвалж болгох боломжтой болох нь харагдаж байгаа юм. Иймд www.parliament.mn сайт, D-parliament аппликейшн дээр байгаа зарим мэдээлэлд дараах зарим дүн шинжилгээ хийн иргэдийн санаа бодлыг төрийн шийдвэрт хэрхэн тусган ажиллаж байгааг судалсан. Энэхүү цахим платформ дээр хуулийн төслийн талаар иргэдийн санаа бодлыг тусгахын тулд хуулийн төслийн заалтуудаар санал авдаг. Мөн D-parliament цахим платформыг ашигласнаар нь хуулийн төсөлд иргэдийн оролцоог хангах, нийтийн цахим хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны ил тод байдал хангагдах, нийтийн цахим хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны ил тод байдал хангагдана хэмээн эрх зүйн чадамжийг нь тодорхойлсон байдаг.(Эх сурвалж: [ХЭРХЭН ЦАХИМ ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГТ САНАЛ ӨГӨХ ВЭ? \(parliament.mn\)](http://www.parliament.mn))

Хууль тогтоох институцид, төрийг удирдах үйл хэрэгт Иргэдийн төлөөлөл хангагдах нэг үндэслэл бол хууль, тогтоомжид саналаа тусгах бөгөөд энэ талаарх Үндсэн хууль, заалт, УИХ-ын тухай хууль, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн дээр дурдсан заалтуудад тусгаж өгсөн байна. Дээрх хуулиудад хуулийн төсөл өргөн мэдүүлэхээс өмнө хууль санаачлагч нь хуульд өөрөөр заагаагүй бол олон нийт болон төрийн байгууллагаас санал авч болохоор заасан байна. Олон нийтийн хэлэлцүүлгийг бичгээр санал авах, уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, санал асуулга явуулах; олон нийтийн цахим сүлжээгээр хэлэлцүүлэг явуулах; бусад хэлбэр зэргээр явуулдаг байна. Гэхдээ иргэд хуулийн хүрээнд саналаа өгөхөд цаг хугацааны хязгаар тавигдаж байна.

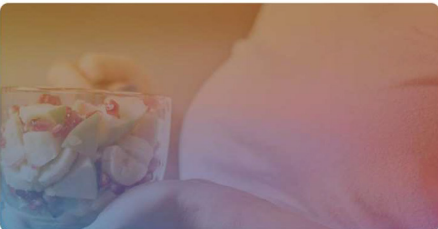
Зураг 2. Хуулийн төслүүд дээр иргэдийн саналыг хүлээж авах хугацааны ялгаатай байдал

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН С.ГАНБААТАРЫН ГАРГАСАН "НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН САНГААС ОЛГОХ ТЭТГЭМЖИЙН ТУХАЙ" ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН 5.1 ДЭХ ХЭСГИЙГ ХАСАХ САНАЛ

ХАРАХ

Санал авч дууссан: 2023.05.04 - 06.30

ЖИРЭМСЭН БОЛОН ХӨХҮҮЛ ҮЕИЙН ХООЛЛОЛТ

ХАРАХ

Санал авч дууссан: 2023.09.12 - 10.06

АРД ИРГЭДИЙГ ТӨЛӨӨЛӨН АЖИЛЛАДАГ ТӨРИЙН ХЯНАН ШАЛГАХ БИЕ ДААСАН ТОГТОЛЦООГ БИЙ БОЛГОХ АСУУДЛААР САНАЛ АВЧ БАЙНА.

ХАРАХ

Санал авч дууссан: 2023.04.03 - 04.09

ХӨГЖЛИЙН БАНКНЫ ХЯНАН ШАЛГАХ ТҮР ХОРООНЫ ТАЙЛАН, САНАЛ, ДҮГНЭЛТЭД ТАНЫ САНАЛЫГ НЭЭЛТТЭЙ ХҮЛЭЭН АВЧ БАЙНА

ХАРАХ

Санал авч дууссан: 2023.03.17 - 03.23

Эх сурвалж: [ЦАХИМ ПАРЛАМЕНТ \(parliament.mn\)](http://parliament.mn)

Дээрх зургаас харахад УИХ-ын гишүүн С.Ганбаатарын гаргасан “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай” хуулийн төслийн 5.1(Даатгуулагчийн хөдөлмөрийн чадвар түр алдсан хугацааны ажлын эхний 5 өдрийн хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмжийг ажил олгогчоос, 6 дахь өдрөөс эхлэн хөдөлмөрийн чадвар нь сэргээгдэх, эсхүл хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэвэр авах эрх үүсэх хүртэл хугацааны тэтгэмжийг даатгалын сангаас тус тус олгоно) дэх хэсгийг хасах дээр иргэдийн саналыг авах хугацаа 56 хоног; эх хүүхдийн эрүүл мэнд, хоол тэжээлийн байдлыг дэмжих үйл ажиллагаатай холбоотой жирэмсэн болон хөхүүл үеийн хооллолтын талаарх санал хүлээн авах хугацаа 42 хоног; ард иргэдийг төлөөлөн ажилладаг төрийн хянан шалгах бие даасан тогтолцоог бий болгох асуудлаарх саналыг хүлээж авах хугацаа 7 хоног; хөгжлийн банкны хянан шалгах түр хорооны тайлан, санал дүгнэлтэд санал хүлээн авах хугацаа 7 хоног байна. "D-parliament" цахим платформын хувьд санал авах хэсгээр хуулийн төсөлд санал өгөх хэсгийн хугацаа харилцан адилгүй байгаа нь харагдаж байна. Мөн санал авахгүй гэх үндэслэл бүхий хуулийн заалтуудаар иргэдийн санал өгөх эрхийг нь хязгаарлах тохиолдол байна. Мөн иргэдийн авсан саналыг хэрхэн хууль, тогтоомж, шийдвэрт тусгагдсан, хэдэн хүн саналаа өгсөн, иргэдээс гарсан өргөдөл гомдлыг хэрхэн шийдвэрлэж нэхэмжлэгч талд ямар хугацаанд эргэж мэдэгдсэн гэх төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал, төрийг удирдах үйл хэрэгт ард түмэн оролцох боломжийг цахимаар болон бусад хэлбэрээр хэрхэн хангаж ажиллаж байгаа талаарх бодит баримт, статистик тоон үзүүлэлт огт байхгүй байгаа нь төрийн институцийн үйл ажиллагаа, төрийн бодлого шийдвэрийн хэрэгжилтийг үнэлэх хэмжих шалгуургүй болгож улмаар бодлогын залгамж чанар, ахиц дэвшлийг бодитоор тодорхойлох боломжгүй болгосоор байна.

Дүгнэлт

2020 оны сонгуулиар байгуулагдсан Монгол Улсын Их Хурлын төлөөллийн чиг үүргийн хэрэгжилтийг үнэлж үзэхэд:

1. Ингэхэд УИХ-ын хуралдаан ирцийн мэдээллийн бүрэн бүтэн байдал хангагдаагүй, хуралдааны ирц тухай бүр тавигддаггүй
2. Хуралдаанд тодорхой шалтгааны улмаар суухгүй, таслах, чөлөөтэй байх, хуралдааны хугацаанд орон нутагт ажиллах гэх мэт сонгогчдын төлөөллийн хэрэгжилтийг үнэлэх хамгийн эхний үзүүлэлт болох ирцийн асуудал хангалттай гэж үзэх хэмжээнд байхгүй байна.
3. Байнгын, түр, дэд хороодын хуралдааны тэмдэглэлээс харахад тухай бүрийн хуралдаанд оролцвол зохих УИХ-ын гишүүдийн 52-70 хүртэлх хувийн ирцтэйгээр хуралдсан байгаа нь ажиглагдсан.
4. УИХ-ын гишүүдийн орон нутагт сонгогчидтойгоо уулзах ажлын жагсаалтад төрийн дээд шагнал, одон медаль гардуулах, төсвийн бүтээн байгуулалтаар хийгдсэн ажлыг хүлээн авах, хүлээлгэн өгөх үйл ажиллагаанд оролцох, аймаг орон нутаг дах төрийн байгууллагуудаар зочлох гэх мэт уламжлалт ажлууд хэвээр хадгалагдсаар байна.
5. Хууль эрх зүйн хувьд хүлээн зөвшөөрөгдсөн албан ёсны цахим эх сурвалжаар дамжуулан иргэдээс санал авч байгаа D-parliament апплкейшний хувьд хуулиар хүлээн зөвшөөрөгдсөн эрхээ ард түмэн эдлэх үйл явцад тухайн хуулийн төслийн ач холбогдол(УИХ-ын гишүүдийн хувьд эрх ашгийн зөрчилтэй байж болох боломжтой)-оор нь ялгаатай цаг хугацааны хязгаар тавьж байна.
6. Санал авахгүй гэх үндэслэл бүхий хуулийн заалтуудаар зарим чухал улс орны хөгжилтэй холбоотой асуудлаарх төсөлд иргэдийн санал өгч чадахгүй төрийн удирдах үйл хэрэгт оролцох эрхээ шууд ба шууд бусаар хязгаарлуулсаар байна.
7. Олон нийтийн санаа бодлыг авах цахим платформ, албан ёсны цахим эх сурвалжийн хувьд хуулийн төсөлд иргэдийн оролцоог хангах, нийтийн цахим хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн, Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны ил тод байдал хангагдсан, нийтийн цахим хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн, Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны ил тод байдал хангасныг үнэлж дүгнэх үзүүлэлт бодит статистик хэмжүүр огт байхгүй байна.

Abstract:

In the theory of democracy, Parliament, is an institution of representation that creates a universally recognized legal entity that expresses national interests. Mongolia has been transitioning to a parliamentary system for 30 years, but the fundamental role of representing the people of the legislative constitution and strengthening representative democracy has been blurred, resulting in a decline in public trust in the institution. Therefore, in this study, we evaluated the representation functions of the Mongolian Great Ikh Khural, established in the 2020 elections, based on the views of researchers on the role of representation, as well as the participation of citizens and voters in the legislative process.

Keywords: Legislative institution, representatation, representative democracy

Ашигласан ном, материал

1. Buisseret, P., Folke, O., Prato, C., & Rickne, J. (2022). Party Nomination Strategies in List Proportional Representation Systems. *American Journal of Political Science*, 535-790.
2. Beer, S. H. (1957). The representation of interests in British government : Historical Background . *American Political science Review* , 616.
3. Cassinelli, C. W. (1950). *The concept representative government* .
4. Dahl, R. A. (1963). *Modern political analysis*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

5. Fairlie, J. A. (1940). The Nature of Political representation. *American political science review* XXXIV, 244.
6. Ford, H. J. (New York). *Representative government*. 1924.
7. Азийн сан. (2023). *Монгол Улсын Сонгууль /1992-2021/*. Улаанбаатар.
8. Амаржаргал, П. (2015). Парламентын төлөөллийн мөн чанар, хөгжил, онол үзэл баримтлалын улс төр-эрх зүйн асуудал. П. Амаржаргал-Д, *Парламентын онол үзэл баримтлалын асуудал (Эрдэм шинжилгээний илтгэл өгүүлэл)* (хуудсд. 164-183). Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг ХХК.
9. НээлттэйНийгэмФорум. (2012). *Улсын Их Хурлын сонгууль 2012 "Шударга сонгуулийн төлөө иргэдийн хяналт" сүлжээнээс хийсэн мониторинг*. Улаанбаатар: НээлттэйНийгэмФорум.
10. Парламентын судалгааны хүрээлэн. (2020). Улсын Их Хурлын гишүүдийн чуулганы нэгдсэн болон байнгын хороодын хуралдаанд оролцсон байдлын талаарх судалгаа. *Парламент судалгааны эмхэтгэл*, 176-201.
11. Парламентын судлалын хүрээлэн. (2020). 1992 оноос хойш байгуулагдсан Улсын Их Хурлын Байнгын хорооны бүтэц, бүрэлдэхүүн. *Парламент судалгааны эмхэтгэл*, 202-267.